

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Природничо-географічний факультет
Кафедра біології та методики її навчання

РОБОЧА ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

ПП 01 Навчальна практика з анатомії та морфології живих
організмів

Галузь знань   09 Біологія
Спеціальність   091 Біологія
Освітньо-професійна програма   Біологія
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Європейська кредитно-трансферна система
організація навчального процесу

Розробники програми:

Чорна Галина Анатоліївна, кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології та методики її навчання

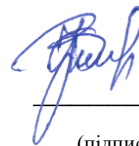
Соболенко Любов Юліанівна, кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології та методики її навчання

Робоча програма навчальної практики з анатомії і морфології живих організмів розглянута і схвалена на засіданні кафедри біології та методики її навчання

Протокол № 1 від «08» серпня 2022 року

Завідувач кафедри біології

та методики її навчання

(Ігор КРАСНОШТАН)

(підпис)

(ім'я та прізвище)

Ухвалено науково-методичною комісією природничо-географічного факультету

Протокол № 1 від «08» серпня 2022 року

Голова науково-методичної комісії

природничо-географічного факультету

(Інна РОЖІ)

(підпис)

(ім'я та прізвище)

ВСТУП

Практика є невід'ємною складовою професійної підготовки здобувачів вищої освіти, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Біологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Вона спрямована на закріплення теоретичних знань, які отримали здобувачі вищої освіти у процесі навчання, набуття і удосконалення практичних навичок і умінь. Поєднує теоретичне навчання майбутніх біологів та їх практичну роботу.

Програма розроблена згідно Закону України «Про освіту» (Прийнятий від 05.09.2017 р., набрання чинності 28.09.2017 р.), «Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України», затвердженого наказом МОН України від 08.04.1993 р. № 93 (зі змінами внесеними згідно з наказом Міністерства освіти України № 351 від 20.12.1994 р.), Положення «Про організацію освітнього процесу в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини» (затвердженого на засіданні вченої ради 22.02.2022 р.), «Положення про організацію практики в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (денна та заочна форми навчання)», затвердженому на засіданні Вченої ради Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини від 26.01.2021 р. та інших нормативно-правових документів.

У робочій програмі визначено всі аспекти проведення навчальної практики з анатомії та морфології живих організмів.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Метою навчальної практики з анатомії та морфології живих організмів є ознайомлення здобувачів вищої освіти зі специфікою майбутнього фаху, отримання ними первинних професійних умінь і навичок.

Завданнями даного виду практики є:

- закріплення, поглиблення та збагачення знань з анатомії та морфології рослин, зоології безхребетних, використання їх при організації та проведенні досліджень за представниками флори та фауни;
- застосування компетентностей, набутих під час вивчення освітньої компоненти;
- формування та розвиток у здобувачів вищої освіти практичних умінь та навичок (техніка збору об'єктів флори та фауни, методи гербаризації, фіксації, колекціонування, складання біологічних колекцій);
- формування практичних навичок визначення живих організмів у природних умовах за допомогою визначників та лабораторного інструментарію;
- вивчення екологічних груп живих організмів досліджуваної місцевості;
- набуття умінь оцінювати способи природокористування, виховання бережливого ставлення до навколишнього середовища, вивчення рідкісних та зникаючих видів флори та фауни досліджуваної території.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИКИ

Навчально-методичне керівництво і виконання програми практики забезпечує кафедра біології та методики її навчання. Загальну організацію практики та контроль за її проведенням на факультеті здійснює керівник практики по факультету.

До керівництва практикою здобувачів вищої освіти залучаються викладачі кафедри біології та методики її навчання.

Груповий керівник-методист:

- перед початком практики забезпечує необхідною документацією з практики методистів, керівників баз практик, здобувачів вищої освіти;
- проводить інструктаж з техніки безпеки і охорони праці та контролює умови праці і побуту студентів;
- повідомляє здобувачів вищої освіти про порядок звітності з практики;
- контролює виконання здобувачами вищої освіти правил внутрішнього трудового розпорядку на місці проходження практики, організовує облік відвідування бази практики здобувачами вищої освіти й методистами;
- допомагає здобувачам вищої освіти скласти індивідуальний план роботи на весь період практики, консультує з теми навчально-дослідної роботи;
- проводить засідання з академічною групою здобувачів вищої освіти щодо питань організації і проведення практики;
- раз на тиждень перевіряє щоденник спостережень, записує зауваження та поради щодо подальшої роботи здобувача вищої освіти, контролює ведення практикантами документації, затверджує індивідуальний план роботи;
- надає практикантам консультації щодо виконання програми практики;
- надає методичну допомогу в оформленні документації, у виконанні навчально-дослідної роботи (курсової, кваліфікаційної роботи, ІНДЗ тощо);
- перевіряє й аналізує документацію, подану здобувачем вищої освіти після закінчення практики; за результатами практики складає звіт і подає його керівнику практики по факультету;
- бере участь у факультетських настановчих і підсумкових конференціях з практики, нарадах на базі практики з питань організації і проведення практики;
- бере участь у проведенні загального підсумку з практики; разом з методистами, керівником практики по факультету оцінює роботу здобувача вищої освіти, виставляє у відомість та залікову книжку загальну оцінку з практики.

Методист від кафедри біології:

- спільно з керівником практики від бази практики визначає види роботи;

- спостерігає за практичною діяльністю здобувачів вищої освіти, визначає їх рівень підготовки до професійної діяльності, диференційовано підходить до завдань, які повинен виконати практикант;
- бере участь у настановчій і підсумковій конференціях, нарадах з питань практики на факультеті, базі практики;
- надає студентам консультації щодо виконання програми практики;
- бере участь у проведенні заліку з практики і разом з керівником практики по факультету, груповим керівником-методистом оцінює роботу здобувача вищої освіти;
- аналізує документацію, подану здобувачами вищої освіти, складає звіт за наслідками практики і подає його завідувачу кафедри та груповому керівникові-методистові.

Звіти про підсумки практик із зауваженнями і пропозиціями щодо подальшого удосконалення її організації та проведення подаються на кафедру біології та методики її навчання, де зберігаються протягом 5 років.

Здобувачі вищої освіти у період організації і проходження практики зобов'язані:

- за тиждень до початку практики прослухати лекцію з охорони життя і безпеки, виробничої гігієни та санітарії;
- до початку практики одержати від групового керівника-методиста практики консультації щодо оформлення необхідних документів;
- своєчасно прибути на базу практики;
- у повному обсязі виконати всі завдання, передбачені програмою практики і вказівками її керівників;
- вивчити і суворо дотримуватись правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії;
- нести відповідальність за виконану роботу;
- приходити не пізніше як за 15 хв. до початку робочого дня;
- у випадку відсутності або запізнення повідомляти про це старосту, групового керівника, методиста, пояснювати причину відсутності або запізнення, надавати необхідні документи, що засвідчують відсутність (довідку про хворобу тощо);
- відвідувати консультації, методичні наради, які проводить керівник або методист з практики;
- у встановлений термін здавати звіт про виконання завдань практики.

Здобувачі вищої освіти мають право:

- звертатися до керівників практики університету, адміністрації баз практик з усіх питань, що виникають у процесі проходження здобувачами вищої освіти практики;
- користуватися матеріальною базою, кабінетами та навчально-методичним забезпеченням, використовувати технічну, інформаційно-методичну та іншу документацію, необхідну для виконання програми практики;
- вносити пропозиції щодо удосконалення організації практики;

- брати участь у роботі бази практики.

Особливості проведення практики

Навчальна практика з анатомії та морфології живих організмів проходить у II семестрі (зазвичай травень – червень місяць) протягом 2 тижнів (3 кредити ECTS / 90 годин).

Для виконання польових робіт здобувачам вищої освіти необхідне обладнання, а саме: гербарні сітки та гербарні папки, ручні лупи, ентомологічний сачок, морилки.

При проведенні практики на природничо-географічному факультеті прийнята схема, згідно з якою у першій половині дня проводяться екскурсії, у другій – опрацювання матеріалу на місці або в лабораторії. Робочий день здобувача вищої освіти під час навчальної практики з анатомії та морфології живих організмів складає шість годин, з них: чотири години – екскурсії і дві години камеральної обробки зборів (визначення матеріалу та монтування колекцій), оформлення щоденників тощо.

Результати роботи залежать від якості записів у щоденнику. Здобувач вищої освіти повинен записувати все, що він бачить впродовж екскурсії. Іноді незначне на перший погляд явище при узагальненні результатів роботи набуває вирішального значення. Для записів можна використовувати польовий блокнот, потім чистові записи переносять в щоденник. На кожній екскурсії запис починається з дати, короткого опису погодних умов, які в багато чому визначають кількісну сторону ботанічних і зоологічних зборів.

Місце екскурсії записується за таким планом: географічне розташування, склад рослинності, густина деревостою (якщо це ліс), рельєф. При потребі вказується характер ґрунту. Потім конкретно записують, які рослини чи тварини були знайдені і що при цьому спостерігалось. Невизначеним організмам дають умовні позначення чи порядкові номери. Після спостережень записують попередні висновки.

Навчальна практика із анатомії та морфології живих організмів проводиться шляхом вивчення основних життєвих форм (дерев, кущів та трав'янистих рослин), біоморф рослин паразитів і напівпаразитів, адвентивних видів та біологічних інвазій, трьох основних екологічних груп безхребетних тварин: наземних, ґрунту і прісних водойм.

У разі дистанційного проходження практики дослідження будуть індивідуальними в різних біотопах за місцем проживання здобувачів освіти та зі щоденною консультацією методиста. Під час маршрутних досліджень всі здобувачі вищої освіти повинні суворо дотримуватись вимог з техніки безпеки та збору матеріалу.

ОСВІТНІЙ РЕЗУЛЬТАТ ПРАКТИКИ

Згідно з освітньо-професійною програмою «Біологія» здобувачі вищої освіти повинні оволодіти програмними результатами навчання:

ПРН 8. Знати та розуміти основні терміни, концепції, теорії і закони в

галузі біологічних наук і на межі предметних галузей.

ПРН 12. Демонструвати знання будови, процесів життєдіяльності та функцій живих організмів, розуміти механізми регуляції фізіологічних функцій для підтримання гомеостазу біологічних систем.

ПРН 19. Застосовувати у практичній діяльності методи визначення структурних та функціональних характеристик біологічних систем на різних рівнях організації.

ПРН 21. Аналізувати інформацію про різноманіття живих організмів.

ПРН 22. Поєднувати навички самостійної та командної роботи задля отримання результату з акцентом на добросовісність, професійну сумлінність та відповідальність за прийняття рішень.

ПРН 25. Аналізувати механізми впливу небезпек на людину, визначати характер взаємодії організму людини з небезпеками середовища існування, враховуючи специфіку механізму дії вражаючих факторів.

ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

День практики	Зміст діяльності	Вид діяльності здобувачів освіти
1	Ознайомлення із завданнями практики та характером регіональної флори і рослинності; методикою збору та гербаризації рослин, методикою морфологічного опису.	Опрацювання навчальної, методичної і довідкової літератури, підготовка дослідного обладнання.
2	Дерева та кущі лісових біоценозів. Типи пагонів, моно- та симподіальна система пагонів. Еколого-морфологічні відмінності листків. Типи листорозміщення. Листкова мозаїка.	Збір матеріалу та його опрацювання
3	Трав'янисті рослини лісу. Різноманітність життєвих форм багаторічних трав. Корені та кореневі системи. Тривалість життя багаторічних трав. Квітка та суцвіття, пристосування до запилення. Плодоношення, морфологія плодів та насіння. Отруйні та лікарські види. Види, що потребують охорони.	Збір матеріалу та його опрацювання
4	Трав'янисті рослини луків (степів). Довго- та короткокореневищні, щільнокущові, нещільнокущові багаторічні рослини. Монокарпіки і полікарпіки. Одно- та дворічні рослини. Напівпаразити і паразити. Будова надземних та підземних органів. Кущіння. Пагоноутворення у злаків. Особливості кореневої системи бобових. Симбіоз. Вікові групи особин лучних трав.	Збір матеріалу та його опрацювання
5	Трав'янисті рослини водойм, берегів, боліт. Занурені, плаваючі, напівзанурені та прибережні рослини. Пристосувальні риси будови. Вегетативне розмноження. Закономірності поширення. Біологія цвітіння та плодоношення водних та напівводних рослин. Практичне значення гідро- та гігрофільної флори, їх охорона.	Збір матеріалу та його опрацювання

6	Ознайомлення з методикою проведення польових досліджень із зоології безхребетних тварин.	Опрацювання навчальної, методичної і довідкової літератури, підготовка дослідного обладнання.
7	Польові збори в лісових біоценозах. Дослідження фауни безхребетних лісу, узлісся, лісових галявин, просік, вирубок, шкілок тощо.	Опрацювання матеріалу, зібраного в лісовому біогеоценозі.
8	Польові збори у відкритому біоценозі: луки, степ.	Опрацювання матеріалу, зібраного у відкритих біоценозах.
9	Дослідження безхребетних ґрунту.	Опрацювання матеріалу, зібраного під час досліджень ґрунту
10	Дослідження фауни проточних і стоячих водойм.	Опрацювання матеріалу, зібраного в водоймах.
	Звіт про виконану роботу протягом навчальної (виконання індивідуальних завдань практики, оформлення і знання гербарію, колекцій, латинських назв рослин та тварин)	Виступи здобувачів вищої освіти. Залік

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

1. Виготовлення морфологічного гербарію (корінь, пагін, листки, метаморфози пагона, квітка, суцвіття, плоди).
2. Виготовлення фотоальбому безхребетних тварин (власних ілюстрацій).
3. Проведення досліджень по вивченню флори та ентомофауни різних біотопів.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ ПРО ПРАКТИКУ (ЗВІТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ)

Залік (з диференційованою оцінкою).

Для заліку з навчальної практики з анатомії та морфології живих організмів необхідно надати звітну документацію:

- польовий щоденник (вимоги до оформлення звіту Додаток А);
- результати виконання індивідуального завдання;
- відгук на здобувача вищої освіти;
- звіт про практику (вимоги до оформлення звіту Додаток Б).

НОРМИ /КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ПРАКТИКИ

№п/п	Зміст роботи, виконаної здобувачем освіти	Кількість балів
1.	Збір та оформлення морфологічного гербарію листків і пагонів	Максимально 10

	<ul style="list-style-type: none"> • відповідно до вимог оформлені: польовий щоденник, гербарні зразки, фото та відеоматеріали, правильно здійснено біоморфологічний опис рослин та визначення видів; • польовий щоденник, гербарні зразки та фотоматеріали оформленні згідно вимог з незначними помилками, біоморфологічний опис рослин та визначення видів у більшості здійснено правильно; • польовий щоденник, гербарні зразки та фотоматеріали оформленні з недотриманням вимог, допущені помилки при здійсненні біоморфологічного опису рослин та визначені видів; • польовий щоденник, гербарні зразки та фотоматеріали оформленні з помилками, допущені значні помилки при здійсненні біоморфологічного опису рослин та визначені видів. 	<p>8-10</p> <p>5-7</p> <p>3-4</p> <p>1-2</p>
2	<p>Збір та оформлення морфологічного гербарію генеративних органів</p> <ul style="list-style-type: none"> • відповідно до вимог оформлені: польовий щоденник, гербарні зразки, фото та відеоматеріали, правильно здійснено біоморфологічний опис рослин та визначення видів; • польовий щоденник, гербарні зразки та фотоматеріали оформленні згідно вимог з незначними помилками, біоморфологічний опис рослин та визначення видів у більшості здійснено правильно; • польовий щоденник, гербарні зразки та фотоматеріали оформленні з недотриманням вимог, допущені помилки при здійсненні біоморфологічного опису рослин та визначені видів; • польовий щоденник, гербарні зразки та фотоматеріали оформленні з помилками, допущені значні помилки при здійсненні біоморфологічного опису рослин та визначені видів. 	<p>Максимально 10</p> <p>8-10</p> <p>5-7</p> <p>3-4</p> <p>1-2</p>
3.	<p>Збір та оформлення екологічного гербарію</p> <ul style="list-style-type: none"> • відповідно до вимог оформлені: польовий щоденник, гербарні зразки, фото та відеоматеріали, правильно здійснено біоморфологічний опис рослин та визначення видів; • польовий щоденник, гербарні зразки та фотоматеріали оформленні згідно вимог з незначними помилками, біоморфологічний опис рослин та визначення видів у більшості здійснено правильно; • польовий щоденник, гербарні зразки та фотоматеріали оформленні з недотриманням вимог, допущені помилки при здійсненні біоморфологічного опису рослин та визначені видів; • польовий щоденник, гербарні зразки та фотоматеріали оформленні з помилками, допущені значні помилки при здійсненні біоморфологічного опису рослин та визначені видів. 	<p>Максимально 10</p> <p>8-10</p> <p>5-7</p> <p>3-4</p> <p>1-2</p>
4.	<p>Збір та оформлення гербарію адвентивних та інвазійних видів</p> <ul style="list-style-type: none"> • відповідно до вимог оформлені: польовий щоденник, гербарні зразки, фото та відеоматеріали, правильно здійснено біоморфологічний опис рослин та визначення видів; 	<p>Максимально 10</p> <p>8-10</p>

	<ul style="list-style-type: none"> польовий щоденник, гербарні зразки та фотоматеріали оформленні згідно вимог з незначними помилками, біоморфологічний опис рослин та визначення видів у більшості здійснено правильно; польовий щоденник, гербарні зразки та фотоматеріали оформленні з недотриманням вимог, допущені помилки при здійсненні біоморфологічного опису рослин та визначені видів; польовий щоденник, гербарні зразки та фотоматеріали оформленні з помилками, допущені значні помилки при здійсненні біоморфологічного опису рослин та визначені видів. 	<p>5-7</p> <p>3-4</p> <p>1-2</p>
5.	<p>Опрацювання матеріалу, зібраного в лісовому біогеоценозі.</p> <ul style="list-style-type: none"> відповідно до вимог оформлені: польовий щоденник, фото та відеоматеріали, правильно здійснено визначення видів; польовий щоденник, фотоматеріали оформленні згідно вимог з незначними помилками, правильно здійснено визначення більшості видів; польовий щоденник, фотоматеріали оформленні з недотриманням вимог, допущені помилки при визначенні видів; польовий щоденник, фотоматеріали оформленні з помилками, більшість видів визначені не правильно. 	<p>Максимально 10</p> <p>8-10</p> <p>5-7</p> <p>3-4</p> <p>1-2</p>
6.	<p>Опрацювання матеріалу, зібраного у відкритих біоценозах.</p> <ul style="list-style-type: none"> відповідно до вимог оформлені: польовий щоденник, фото та відеоматеріали, правильно здійснено визначення видів; польовий щоденник, фотоматеріали оформленні згідно вимог з незначними помилками, правильно здійснено визначення більшості видів; польовий щоденник, фотоматеріали оформленні з недотриманням вимог, допущені помилки при визначенні видів; польовий щоденник, фотоматеріали оформленні з помилками, більшість видів визначені не правильно. 	<p>Максимально 10</p> <p>8-10</p> <p>5-7</p> <p>3-4</p> <p>1-2</p>
7.	<p>Опрацювання матеріалу, зібраного під час досліджень ґрунту</p> <ul style="list-style-type: none"> відповідно до вимог оформлені: польовий щоденник, фото та відеоматеріали, правильно здійснено визначення видів; польовий щоденник, фотоматеріали оформленні згідно вимог з незначними помилками, правильно здійснено визначення більшості видів; польовий щоденник, фотоматеріали оформленні з недотриманням вимог, допущені помилки при визначенні видів; польовий щоденник, фотоматеріали оформленні з помилками, більшість видів визначені не правильно. 	<p>Максимально 10</p> <p>8-10</p> <p>5-7</p> <p>3-4</p> <p>1-2</p>
8	<p>Опрацювання матеріалу, зібраного під час досліджень зібраного у водоймах</p>	<p>Максимально 10</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • відповідно до вимог оформлені: польовий щоденник, фото та відеоматеріали, правильно здійснено визначення видів; • польовий щоденник, фотоматеріали оформленні згідно вимог з незначними помилками, правильно здійснено визначення більшості видів; • польовий щоденник, фотоматеріали оформленні з недотриманням вимог, допущені помилки при визначенні видів; • польовий щоденник, фотоматеріали оформленні з помилками, більшість видів визначені не правильно. 	8-10 5-7 3-4 1-2
9.	<p>Захист навчальної практики з анатомії та морфології живих організмів</p> <ul style="list-style-type: none"> • вільно володіє знаннями про тваринний та рослинний світ досліджуваних біотопів, правильно здійснює біоморфологічний опис живих організмів та визначає їх види, застосовує знання у нестандартних ситуаціях; • знаннями про тваринний та рослинний світ досліджуваних біотопів володіє на достатньому рівні, при біоморфологічному описі живих організмів та визначенні їх видів допускає незначні помилки, застосовує знання у нестандартних ситуаціях; • володіє знаннями про тваринний та рослинний світ досліджуваних біотопів на середньому рівні, при біоморфологічному описі живих організмів та визначенні їх видів допускає помилки (до 50% видів); • із допомогою викладача описує тваринний та рослинний світ досліджуваних біотопів, при біоморфологічному описі живих організмів та визначенні їх видів допускає значні помилки (більше 50% описів та визначень не правильно) 	Максимально 20 16 - 20 11-15 6-10 1-5
	Всього	100

Шкала оцінювання:

За шкалою ECTS	За національною шкалою		Кількість балів
	прописом	цифрою	
A	Відмінно	5	90-100
B	Дуже добре	4	82-89
C	Добре	4	75-81
D	Посередньо	3	69-74
E	Задовільно	3	60-68
FX	Незадовільно	2	35-59
A	Незадовільно	2	1-34

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

90-100 балів («відмінно») ставиться в тому випадку, коли: робота здійснена здобувачем вищої освіти на високому рівні; здобувач вищої освіти

проявив себе як організований, сумлінний, творчий під час виконання різних видів роботи; знає і вміє застосувати сучасні технології, завоював повагу та авторитет серед керівників практики; здав у визначений термін правильно оформлену документацію; виконав і захистив на високому науково-методичному рівні індивідуальне навчально-дослідне завдання.

82-89 балів («дуже добре») виставляється в тому випадку, коли: робота проведена здобувачем вищої освіти на достатньому рівні; здобувач вищої освіти допустив деякі помилки в своїй діяльності, але зміг самостійно їх виправити або пояснити їх причину; у ході практики здобувач вищої освіти не допускав недисциплінованості, байдужості, шаблонності на всіх ділянках роботи; про його діяльність добре відізнавались керівники практики; здав у визначений термін правильно оформлену документацію; виконав і захистив на високому рівні індивідуальне навчально-дослідне завдання.

75-81 балів («добре») ставиться в тому випадку, коли: робота проведена на достатньому рівні; здобувач вищої освіти допустив незначні помилки в своїй діяльності, проте не завжди зміг самостійно їх виправити або пояснити їх причину; у ході практики здобувач вищої освіти був дисциплінованим, виконавчим, самостійним, критичним на всіх ділянках роботи; отримав добрі відгуки від фахівців бази практики та керівників практики; здав вчасно документацію, в яку можуть бути внесені незначні доповнення і поправки за вказівкою керівника практики; виконав і захистив на достатньому рівні індивідуальне навчально-дослідне завдання.

69-74 балів («посередньо») ставиться в тому випадку, коли: робота проведена на задовільному рівні; здобувач вищої освіти проявив себе як організований, дисциплінований, але недостатньо самостійний та ініціативний; загальна характеристика діяльності здобувача вищої освіти з боку фахівців бази практики та керівників практики – «задовільна»; із невеликим запізненням здав документацію; виконав на задовільному рівні індивідуальне навчально-дослідне завдання.

60-68 балів («задовільно») ставиться здобувачу вищої освіти в тому випадку, коли: робота проведена на задовільному рівні; проявив себе як недостатньо організований і дисциплінований, безініціативний; загальна характеристика діяльності здобувача вищої освіти з боку фахівців бази практики та керівників практики – «задовільна»; здав невчасно документацію, яка потребує доповнень і поправок; виконав на низькому рівні індивідуальне навчально-дослідне завдання.

35-59 балів («незадовільно»). Відсутня систематичність у роботі здобувача вищої освіти. Виконав на низькому рівні роботу передбачену програмою практики. Допускав помилки, пов'язані зі знанням навчальної дисципліни. Виконував дії без достатнього теоретичного усвідомлення. Не здав документацію, або здав її з великим запізненням, допустивши при цьому значні помилки в її оформленні.

1-34 балів («незадовільно»). Відсутня систематичність у роботі здобувача вищої освіти. Виконав на низькому рівні роботу передбачену програмою практики. Допускав помилки, пов'язані зі знанням навчальної дисципліни. Виконував дії без достатнього теоретичного усвідомлення. Не здав

документацію, або здав її з великим запізненням, допустивши при цьому значні помилки в її оформленні.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Диференційований залік

Здобувач вищої освіти протягом трьох днів після завершення проходження практики подає звітну документацію.

Звітна конференція із захисту практики проходить у форматі круглого столу (офлайн / онлайн / змішаний режим), де здобувачі вищої освіти доповідають про виконання програми практики.

Видом підсумкового контролю навчальної практики з систематики живих організмів є залік (з диференційованою оцінкою).

Оцінка за практику вноситься в заліково-екзаменаційну відомість та в залікову книжку здобувача вищої освіти за підписом групового керівника практики.

Оцінка за практику враховується стипендіальною комісією при визначенні рейтингу успішності здобувача вищої освіти.

Здобувачі вищої освіти, які не пройшли практику або частину практики з поважних причин, мають право на її продовження у вільний від навчання час при наявності відповідних документів.

СПИСОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

Базовий

1. Грабовська С. Л. Зоологія безхребетних : методичні вказівки до лабораторних робіт. Умань : УДПУ, 2016. 67 с.
2. Курс лекцій із зоології безхребетних : навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Природничо-географ. ф-т, Каф. біології та методики її навчання ; уклад. Л. Ю. Соболенко. – Умань : Сочінський М.М., 2021. 122 с.
3. Мазурмович Б.М. Безхребетні тварини : підручник. К. : Радянська школа, 1974. 247 с.
4. Мамчур З.І., Одінцова А.В. Літня навчальна практика з ботаніки: навчально-методичний посібник для студентів біологічного факультету. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. 176 с.
5. Морозюк С.С., Протопопова В.В. Трав'янисті рослини України: навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 216 с.
6. Морозюк С.С., Чорний І.Б., Кустовська А.В., Мельниченко Н.В., Оляницька Л.Г./ за загальною редакцією проф. С.Морозюк. Польова практика з ботаніки. Програма і методичні вказівки. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. 80 с.
7. Мухіна О.Ю., Антоненко О.В. Зоологія безхребетних : навчально-методичний посібник. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. 148 с.
8. Червона книга України. Рослинний світ. / під заг. ред. Я.П. Дідуха. К.: Глобалконсалтинг, 2009. 912 с.

9. Чорна Г.А. Флора водойм і боліт Лісостепу України. Судинні рослини. Київ : Фітосоціоцентр, 2006. 184 с.
10. Щербак Г.Й., Царичкова Д.Б. Зоологія безхребетних. Підручник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 640 с.
11. Якубенко Б.Є. Польовий практикум з ботаніки. К.: Фітосоціоцентр, 2012. 400 с.

Допоміжна

1. Біда О.А., Картель М.В. Лабораторний практикум із зоології з основами екології. К.: Науковий світ, 2004. 330с.
2. Голуб Н.П., Голуб М.В. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт з основ зоології. Умань: Візаві, 2010. 99 с.
3. Рідкісні рослини національного природного парку «Бузький Гард». Атлас-довідник / Ширяєва Д.В. та інші. К.: Паливода А.В., 2022. 72 с.
4. України. Атлас-довідник / Глеб Р. та інші. К.: Паливода А.В., 2022. 170 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ЩОДЕННИКА

Польовий щоденник – основний документ на час практики. Ретельне ведення і фіксація спостережень в щоденнику – необхідна умова роботи в природі. До польового щоденника заносяться всі відомості в хронологічному порядку.

Кожне заняття або екскурсія починається з того, що в щоденнику записують дату, час проведення екскурсії, місце проведення, погодні умови на час її проведення. Окрім того, описують місце проведення екскурсії (характер водойми, рослинності лісу, поля, луків тощо). Протягом екскурсії в щоденнику обов'язково фіксують види рослин або тварин, яких зустрічають та біотопи, у яких вони зустрічаються. Назви живих організмів в щоденнику слід записувати українською мовою та латиною.

Зразок оформлення щоденника

Дата	Час проведення	Місце проведення	Погодні умови	Обсяг виконаної роботи
01.06.2021	9 ⁰⁰ -15 ⁰⁰	с. Колоденка, Тульчинського району, Вінницької області	+13, похмура; сильний північно- східний вітер, можливі короткочасні опади	Відвіданий ставок с. Колоденка, здійснено спостереження за прибережними та водними рослинами. Зроблено фотознімки деяких видів: Ряска мала (<i>Lemna minor</i> S.), калюжниця болотяна (<i>Caltha palustris</i>) ...

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ЗВІТУ

Звіт про проходження навчальної практики з анатомії і морфології живих організмів має містити відомості про виконання здобувачем вищої освіти усіх завдань програми практики та індивідуального завдання, розділ з проблеми охорони праці, висновки і пропозиції, список використаних інформаційних джерел. Мати наскрізну нумерацію сторінок. Звіт завіряється підписами здобувача вищої освіти, групового керівника та методиста (на останній сторінці локумену). Обсяг звіту до 5 сторінок.

При написанні звіту з навчальної практики з анатомії і морфології живих організмів здобувачі освіти користуються записами в своїх щоденниках та додатковою науковою літературою.

У звіті в обов'язковому порядку висвітлюються такі розділи:

Вступ (мета та завдання практики).

Місце і час проведення практики.

Хронологія практики описується робота здобувачів освіти кожного дня.

Перелік видів рослин та безхребетних тварин досліджуваного району (українська та латинська назви). Список видів окремих ландшафтів (ліс, поле, водойми тощо).

Інформація про виконання індивідуального завдання.

Особливості техніки безпеки під час навчальної практики з анатомії і морфології живих організмів.

Заключна частина висновки і пропозиції щодо проведення практики.

Список інформаційних джерел.

Оформлення списку використаних інформаційних джерел здійснювати згідно стандарту ДСТУ 8302:2015.

Зразок підпису звіту

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Природничо-географічний факультет
Кафедра біології та методики її навчання

ЗВІТ

про проходження навчальної практики з анатомії і морфології живих організмів
здобувачем вищої освіти __ курсу _ групи

Прізвище, ім'я, по батькові (в орудному відмінку)

Освітньо-професійна програма

Біологія

Умань – 20__